

Opazanja jednog radnika na unapređenju zdravlja na selu

Andrija Štampar

Sažetak

Slobodan prijevod predavanja održanog na Medicinskoj školi Harvardskog sveučilišta 15. veljače 1938. Harvardsko sveučilište poziva svake godine pojedine stručnjake iz raznih zemalja da održe predavanja iz pitanja preventivne medicine. Ta se predavanja zovu po liječniku Cutteru: »Cutter-predavanja«. - Originalno predavanje na engleskom jeziku štampano je u New England Journal of Medicine, 218 (1938 991-997. Hrvatski prijevod objavljen je prvi puta u Liječničkom vjesniku, 61 (1939) 1-5.

Velika je čast, koju mi je iskazalo vaše Sveučilište, pozivajući me da u ovoj akademskoj godini održim Cutter-predavanje. Želim da vam izrazim svoju duboku zahvalnost na priznanju, što ste mi ga iskazali tim pozivom.

Naslov mogega predavanja je: »Opazanja jednog radnika na unapređenju zdravlja na selu«. U posljednjih nekoliko godina radio sam na unapređenju seoskog zdravlja bilo kao načelnik za narodno zdravlje u jednoj seljačkoj zemlji ili kao običan radnik u seoskim predjelima. Prva zemlja, u kojoj sam radio na tim poslovima, bila je Jugoslavija, a druga, najveća seljačka zemlja na svijetu, Kina. No, kako sam bio u vezi sa međunarodnom službom zdravlja, koju provodi Društvo Naroda, imao sam prilike da posjetim veliki broj zemalja i da se bavim čitavim nizom proučavanja, posebice pitanjima zdravlja na selu.

Dok sam izvodio neke od svojih zadaća, nailazio sam na pitanja života na selu i našao sam da uspjeh u radu za seosko zdravlje ovisi o mnogim faktorima, koji se obično smatraju da leže izvan liječničkog djelokruga.

*

U zadnjim godinama u svakoj zemlji sve se više uviđa potreba unapređenja zdravlja na selu. Svaka zemlja imade svoje vlastite tradicije, živi pod svojim privrednim i društvenim prilikama, koje se mijenjaju i utiču na razvitak javnoga zdravlja, pa prema tome nije moguće preporučiti jedan način, koji bi vrijedio za sve. Ali po mojem mišljenju u jednom pitanju svi se možemo složiti: da briga za zdravlje ogromnog broja seljaka u gotovo svakoj zemlji još uvijek nije onakva, kakova treba da bude, i da je to pitanje stavilo na dnevni red jedan problem javnoga zdravlja, koji postaje sve važniji uslijed nevolja u seoskim krajevima. Praktična primjena našega znanja u pitanjima javnoga zdravlja teška je u seoskim krajevima. U zemljama, gdje se stanovništvo najvećim dijelom bavi poljoprivredom, možemo da nađemo izvrsne zdravstvene ustanove u gradovima, ali obično vlada nestašica liječnika i zdravstvenih uređaja u seoskim krajevima. Poznato je da umire više svijeta u seoskim nego u gradskim industrijskim naseljima, a i da se zarazne bolesti isto tako u njima češće pojavljuju. Prije nekoliko desetljeća seoski krajevi su bili zdraviji u uspoređenju s gradskim. Sada se pronalasci i iskustva u pogledu javnoga zdravlja bolje primjenjuju i izvršuju u gradskim i industrijskim predjelima. Općenito se uviđa, da postoji velika potreba za radnicima na unapređenju zdravlja u seoskim krajevima. Još uvijek postoje ogromni seoski predjeli u svijetu bez ikakve pravilne liječničke pomoći bez ikakvog rada na sprečavanju bolesti. Pa i u zemljama, koje su pokazale pojedine osobite uspjehe u pogledu javnoga zdravlja, još uvijek se nalaze seoski krajevi potpuno zanemareni sa zdravstvenog gledišta. Liječnici nisu raspodijeljeni prema potrebama cijeloga stanovništva: samo mali postotak od njih živi u selima. Isto se može reći i za pomoćno osoblje. Te je prilike osvijetlila studija, koju je proveo dr. Kacprzak u Poljskoj u pogledu raspodjele liječnika u sto pet kotara od svega dvjesto četrdeset i jedan. Po toj studiji se vidi, da u gradskim predjelima dolazi jedan liječnik na 1394 stanovnika, a u seoskim krajevima jedan na 21414. U selima je samo 40% smrtnih slučajeva bilo ovjereno po liječniku, a samo kod 30% porođaja bile su prisutne školovane babice. Slične istine je iznio dr. Stojčić u Rumunjskoj, gdje u seoskim krajevima školovane babice pomažu samo kod 35% porođaja. Dok se u gradskim krajevima 65% novorođenčadi rodi u bolnicama ili rodilištima, u seoskim krajevima taj postotak iznosi samo 1,2%. Godine 1935. u selima su samo 22,4% zabilježenih smrtnih slučajeva liječili liječnici za vrijeme bolesti; u gradskim krajevima taj je postotak iznosio 32. U seoskim krajevima 89% smrtnih slučajeva dojenčadi nije ni vidio liječnik, a u gradskim kotarima 48%. Od 8273 liječnika, zapisana u Rumunjskoj liječničkoj komori, 7010 stalno stanuju u gradovima, a 1263 u selima. U gradskim predjelima dolazio je jedan liječnik na 508 stanovnika, a u

seoskim jedan na 12297. U Bugarskoj, krajem 1936. godine, bilo je 2719 liječnika, a od toga broja 579 živjelo je u selima, a 2140 u gradovima. Školovana babica nije bila zvana više nego k 20 porođaja od svake stotine. U Jugoslaviji prilike su vrlo slične. Od nekih 5500 liječnika samo ih 800 radi u seoskim krajevima. U Austriji više nego polovica liječnika stanuje u Beču, jedan za svakih 373 stanovnika; ali u pokrajini Burgenland, koja je najseoskija od svih austrijskih pokrajina, dolazilo je jedan liječnik na 2325 osoba. Broj liječnika u Mađarskoj iznosi 10306, a od njih 4543 stanuje u Budimpešti. Tu dolazi jedan liječnik na 219 stanovnika, a u selu jedan na 1730. U Turskoj sada nema više nego 3200 liječnika na 16 milijuna stanovnika, ali oni žive najviše u velikim gradovima; hiljadu njih samo u Carigradu. U Grčkoj ima 6500 liječnika, od kojih 1800 stanuje u Ateni-Pireju, sa nešto preko 800.000 stanovnika. U Čehoslovačkoj industrijski predjeli imaju bolju zdravstvenu službu nego li tipični seoski krajevi. U Sovjetskom Savezu petogodišnji planovi predviđaju sve veći broj liječnika i zdravstvenih ustanova u selima, ali njihov broj još nije dovoljan. Stanje zdravstvene službe u velikim i čisto seoskim zemljama Dalekog Istoka još manje odgovara potrebama. U Kini ima manje od 10.000 liječnika za više nego 400 milijuna stanovnika.

Socijalno osiguranje uopće ne po stoji za poljoprivredno stanovništvo. Za radnike zaposlene u industriji uzakonjen je čitav niz mjera za socijalno osiguranje; za radnike zaposlene u poljoprivredi to je urađeno samo u vrlo ograničenoj mjeri. Stanovništvo u gradskim i industrijskim kotarima ne samo da ima koristi od uređaja organiziranih po socijalnom osiguranju, za liječenje bolesnih i za sprečavanje bolesti, nego se ono u većoj mjeri koristi javnom i socijalnom i zdravstvenom službom, organiziranom i uzdržavanom iz javnih sredstava.

Teško je izračunati koliko ima seoskog stanovništva na cijelom svijetu, jer se događaju promjene u sastavu stanovništva. Gotovo u svakoj zemlji došlo je do pokretanja stanovništva iz seoskih krajeva. Porast i snažni razvitak gradskih kotara bio je naročit. Uopće se postotak seoskog stanovništva smanjio. Ipak, od nešto preko dvije milijarde naroda na svijetu, najmanje jedna i po milijarda živi u seoskim krajevima i u glavnome je zaposlena u poljoprivredi i kućnoj industriji.

Duga je povijest poljoprivrednog stanovništva. Orađivači zemlje pisali su svoju vlastitu povijest, koja je uticala na svjetske događaje. Njihov društveni položaj doživio je tri najvažnije promjene: potpuno ropstvo, kmetstvo i prije nekoliko desetljeća ličnu slobodu. U ogromnim predjelima, u kojima živi seosko stanovništvo, još uvijek postoje prilike, koje čine život teškim i skoro nepodnosivim.

Kroz stoljeća seljaci su se borili za posjed svoje vlastite zemlje. Ta borba još uvijek postoji. Rimsko carstvo je oslabilo uslijed agrarnih nemira. Pobune seljaka, do kojih je dolazilo skoro u svakom stoljeću, bile su posljedica društvenih i privrednih nevolja. U razdoblju od 1789. do 1870. agrarne su pobune u evropskim zemljama oslobodile seljaka, ali su ga ipak ostavile u privrednoj ovisnosti. U drugoj polovini prošlog vijeka, pa kasnije nakon svjetskog rata, u većini evropskih zemalja provedene su agrarne reforme. Veliki zemljišni posjedi su bili oduzeti i raspodijeljeni među seljake bez zemlje, kao i među one, koji su imali male zemljišne posjede. Nova su se naselja osnovala na velikim zemljišnim posjedima, koji su prije pripadali bogatim velikim posjednicima. Na Dalekom Istoku, u kojem živi najveći broj seoskog stanovništva na svijetu, skoro jedna milijarda, nijesu se društvene i privredne prilike seljaštva promijenile, nego su još uvijek polufeudalne. U Kini seoske nevolje izazivale su agrarne pobune u većini krajeva te ogromne zemlje i prouzročile su gubitak milijuna ljudskih života. U Indiji, po veličini drugoj seljačkoj zemlji, još uvijek vladaju odnosi, koji drže seljake u skrajnjoj sirotinji. U Japanu je došlo do velikog napretka u gradovima i znatan se broj industrijskih uređaja izgradio, ali seosko stanovništvo je ostalo da obrađuje zemlju, koja u najvećem djelu ne pripada njemu.

U Evropi, poslije velikih reformi u 19. stoljeću, zemlja se mogla prodavati slobodno i porodične su veze oslabile. To je izazvalo rasparčavanje seoskog posjeda u jako sitne dijelove. To se može pokazati u nekoliko primjera. U Mađarskoj je malih posjeda, onih ispod 5 jutara, bilo nešto više od 22.000 godine 1851. Taj se broj popeo na jedan milijun pedeset godina kasnije. U istom tom razdoblju podvostručio se broj poljoprivrednih radnika. Ispitivanja, koja su izvršena u nekim krajevima Jugoslavije, pokazuju, da se je postotak malih posjeda podeseterostručio od 1850. do 1936. Prije nego što je bila provedena agrarna reforma, taj je postotak bio još i veći. Povećanjem broja seoskog stanovništva broj seljaka bez zemlje rastao je iz godine u godinu. Jedino sredstvo da im se pomogne bilo je, da se poveća površina zemlje sposobna za obrađivanje. Ali kako se taj posao u glavnom nije izvodio u velikoj mjeri, došlo je do napuštanja seoskih krajeva i iseljavanja u zemlje preko mora i u one, koje su osnivale nove industrije. No pošto je iseljavanje postalo sve teže i teže u zadnja dva desetljeća, a u najnovije vrijeme upravo nemoguće, nevolje u velikom broju seoskih zemalja postale su sve veće.

U zadnjem je stoljeću urbanizacija i industrijalizacija uzimala postepeno sve veće razmjere u zapadno evropskim zemljama. U Njemačkoj je 1871. godine bilo gradskog stanovništva 14,8 milijuna, a seoskog stanovništva 26,3 milijuna. Godine 1919. broj se gradskog stanovništva popeo na 39

milijuna, a seoskog stanovništva pao na 20,9 milijuna. U Engleskoj 1851. godine polovica je stanovništva živjela u gradovima, a polovina u selima. Osamdeset godina kasnije samo je 20% stanovništva stanovalo u seoskim krajevima. U Belgiji broj osoba, koje se bave poljoprivredom, znatno je opao u zadnjih nekoliko desetljeća - od 25% cijeloga stanovništva u 1866. godini na 8,2% u 1930. godini. U Francuskoj je od 1921.-1931. seosko stanovništvo opalo za 15%. Tako je došlo do gradske i industrijske Evrope.

Podaci koje ću navesti, dat će sliku agrarnih prilika u zemljama, u zemljama, u kojima je veliki dio stanovništva zaposlen u poljoprivredi.

U Poljskoj ima 3,300.000 seoskih posjeda, čija se veličina jako razlikuje. Prema podacima od 1921. godine dvije trećine tih posjeda nije prelazilo 10 jutara po posjedu, ali su zauzimali samo 25% cijele zemlje sposobne za obrađivanje. Ali je bilo 19.000 seoskih posjeda sa preko 200 jutara, a oni su zauzimali 27% zemlje sposobne za obrađivanje. U Jugoslaviji od 15 milijuna stanovnika 11 i po milijuna živi od poljoprivrede. Po nekim podacima izgleda da 95% seljačkih porodica posjeduje manje nego polovicu, a 5% nešto više od polovice površine koja se obrađuje. Skoro 20% seoskog stanovništva ne posjeduje svoje zemlje, nego žive kao poljoprivredni nadničari. Od prilike 65% zemljišnih posjeda iznose 5 do 12 jutara, a zauzimaju ukupno 6/10 zemlje sposobne za obrađivanje.

U Mađarskoj, prema popisu od 1930. godine, 1644 posjednika zemlje imali su više nego 1000 jutara; 10,1% od svih posjednika posjedovalo je 14,8% zemljišta, a 779.105 posjednika nisu imali više nego dva i po jutara, a 59,9% svih vlasnika zemlje posjedovalo je samo 4.3% svega zemljišta sposobnog za obrađivanje. Broj radnika, koji nijesu imali nikakve zemlje, iznosio je do četvrtinu cijeloga stanovništva. Jedna trećina od njih imala je vlastite kućice sa malim vrtovima. Njihove nadnice su bile niske, u svemu niže nego one prije svjetskog rata. Prema novijim podacima, 55% poljoprivrednih radnika bilo je bez posla u zimskim mjesecima između 1932.-1933. godine; prosječno su bili zaposleni samo 130 dana ili jedva 45% godišnjeg radnog vremena. Oko 500.000 ovih radnika nisu imali posla ni u samom ljetu.

U Rumunjskoj dva i po milijuna od 3,300.000 zemljišnih posjeda predstavljaju posjedi ispod 10 jutara.

U Italiji četvrtina svih seoskih posjeda nisu veći od jednog jutara; 2,760.000 seljačkih posjeda ispod 8 jutara obuhvaćaju 8 milijuna jutara, a 1596 velikih zemljišnih posjeda zauzimaju površinu od 10 milijuna jutara zemlje sposobne za obrađivanje.

U Španiji zemljišna aristokracija predstavljajući samo 1% cijeloga stanovništva posjeduje više nego polovicu poljoprivredne zemlje. Prije tri godine tri milijuna, od pet milijuna porodica, zaposlenih u poljoprivredi imali su tako malo i tako siromašnu zemlju, da njihov standard života nije bio bolji nego standard poljoprivrednih radnika. Velike posjede obrađivali su radnici bez zemlje, čija je zarada bila jako mala.

U zemljama Dalekog Istoka seoske su prilike listo tako nepovoljne. Seoske nevolje u Indiji vide se po naglom porastu broja domaće posluge koja dolazi iz seoskih krajeva - od dva i po milijuna na 11 milijuna u razdoblju od 1921.-1931. U Pundžabu preko 55% obrađivača zemlje ne obrađuje više nego 5 jutara. Ta površina nije veća ni u drugim krajevima Indije. Pundžab se naziva zemljom seljaka vlasnika zemlje, ali oko 60% zemlje obrađuju napoličari, koji plaćaju u novcu ili u naravi. U Ujedinjenim Pokrajinama i u Bengalu taj postotak je još i veći. Tako se računa da u Ujedinjenim Pokrajinama oko 56% svih napoličara i seljaka posjednika obrađuju površine, koje po svojoj veličini ne odgovaraju potrebnoj mjeri. U središnjim ravnicama Sijama 36% seljaka ne posjeduju zemlje, u sjevernim krajevima 27%, u južnim 14%, a u sjeveroistočnim 15%. U najplodnijim navodnjavanim kotarima gotovo sve su seoske porodice napoličari. U Kini veliki posjednici zemljišta, odsutni su posjednici i činovnici, koji sačinjavaju samo 10% stanovništva, posjeduju više nego polovicu zemljišta koje se obrađuje, a siromašni seljaci, napoličari i poljoprivredni radnici koji sačinjavaju 65% stanovništva, posjeduju samo 15% cijeloga zemljišta. Ispitivanja provedena u nekim istočnim i južnim kineskim pokrajinama pokazala su, da je prosječna površina seoskih posjeda manja od jednog do jednog i po jutara. U jednoj od najplodnijih pokrajina na jugu, 2/3 seljaka živjeli su na jednoj trećini zemljišta. U najnaseljenijem kraju Kine, južno od Žute Rijeke, napoličarstvo je najobičniji način obrađivanja zemlje. Prosječno napoličar plaća vlasniku zemlje od prilike polovicu žetve. U seoskim krajevima Japana još uvijek postoje feudalni odnosi; 16% zemlje pod obrađivanjem u rukama je velikih posjednika. Oni obično izdaju svoju zemlju na obrađivanje siromašnim seljacima ili onima, koji nemaju zemlje. Polovica od svih zemljišnih posjeda sastoji se od gospodarstava koja ne prelaze dva i po jutara, a obuhvaćaju nešto preko 8% cijele površine pod obrađivanjem. Isto takova površina je u rukama velikih posjednika, koji posjeduju svaki preko 120 jutara, ali broj njihovih posjeda iznosi samo 0,1% svih posjeda. Od stotinu seljaka 74 ih je napoličara i malih posjednika.

Povijest i utjecaj velikih zemljišnih posjeda ili hacijenda na seoski život u zemljama Centralne i Južne Amerike i suviše su dobro poznati, a da bi ih trebalo u pojedinostima opisati. Svima su poznate nevolje seljaštva i poljoprivrednih radnika, koje su oni izazvali, kao i pokreti, koji su uzdrмали cijelim seoskim životom u nekim zemljama; među tima Meksiko je jedan primjer. Tamo je bilo velikih posjeda, koji su često obuhvaćali 250.000 jutara. Zemlju obrađuju radnici koji su vezani na zemlju. Te su prilike ostavile nekih 5 milijuna stanovnika bez ikakvih zemljišnih posjeda. Oni su radnici na velikim posjedima i zarađuju vrlo niske nadnice. U Čileu veliki posjedi od preko 2000 jutara, 1,8% od cijelog broja posjeda, obuhvaćaju skoro 80% zemljišta koje se obrađuje. Prilike života poljoprivrednih radnika jako su teške.

Seoski krajevi daju gradovima i industrijskim kotarima uz besćenje radnu snagu i živežne namirnice. Standard života u gradskim i industrijskim krajevima unaprijedio se vrlo brzo, dok je napredak u seoskim predjelima bio vrlo spor. Velike količine poljoprivrednih proizvoda izvoze se iz seljačkih zemalja, što se često smatra kao znak blagostanja u tim krajevima. Ispitivanja, preduzeta u nekim seljačkim zemljama u pogledu stanja ishrane stanovništva, pokazala su, da se veliki broj seoskog stanovništva ne hrani dovoljno i da se poljoprivredni proizvodi izvoze iz seoskih krajeva, a da se pri tome ne misli na potrebe hrane za samo njegovo stanovništvo. Razlozi za veliki izvoz su čisto trgovačke prirode. Industrijski proizvodi, koji se za razmjenu uvoze u seoske zemlje, služe u glavnome potrebama gradskog stanovništva i industrijskih poduzeća, od kojih seosko stanovništvo u razmjeru ima malo koristi. Da odgovore svojim novčanim potrebama, seljaci, mali posjednici, često su prisiljeni da prodaju najbolje svoje proizvode svijetu, koji živi u gradovima. Tako oni pomažu gradove i industriju, a sami zaostaju u pogledu sanitacije, stanovanja, zdravlja i opće prosvjete. Nepovoljne socijalne i ekonomske prilike velikog dijela seoskog stanovništva, o kojima se ovdje govorilo samo u glavnim crtama, izazvale su druge pojave: nepismenost, bolesti, visoko opće i dječje umiranje, siromaštvo, nevolje i seobe; nema dovoljno vremena a da ovo predavanje obuhvati sve to u pojedinostima.

*

Kad sam prikazivao seoske prilike po cijelom svijetu, mislio sam na radnike na unapređenju seoskog zdravlja, koji imaju da rade u tim uvjetima. U ovom slučaju mislim na liječnike u javnoj službi, koji imaju da pokreću, da upravljaju i da oduševljavaju svijet za zdravstveni rad na selu. Dugo se vremena smatralo da je prva dužnost liječnika u seoskim krajevima da pomaže bolesnima. Moja vlastita iskustva naučila su me da vjerujem, kako radnik na unapređenju seoskog zdravlja mora da ide mnogo dalje i da njegovo djelovanje mora da bude povezano sa programom opće reforme seoskog života. Ako radi sam za sebe ne će uspjeti. Radeći nekoliko godina u svojoj rodnoj zemlji i u Kini došao sam do zaključka, da ne može biti uspješnog rada na unapređenju sela u krajevima, gdje standard života padne ispod minimuma potrebnog za snošljiv život. Odstranjenje socijalnih nepravdi, kao što je osjećaj izrabljivanja od strane drugih, od najveće je važnosti. Uspjeh socijalne i zdravstvene službe ovisi o suradnji samoga naroda, a tu suradnju je spreman da pruži svijet, koji je optimističan u pogledu svoje budućnosti i koji je pripravan da pristane na izvjestan društveni poredak.

Nakon ovih nekoliko općih opažanja htio bih da iznesem nekoliko misli o ulozi liječnika u seljačkoj zemlji. Ovdje mislim u glavnom na liječnike u javnoj službi, čija je dužnost da vode i stvaraju. Nema sumnje, njihov je poziv daleko teži, nego li liječnika na službi u gradskim i industrijskim područjima. Seoske prilike još uvijek nijesu dovoljno poznate i zbog toga je rad takovoga liječnika teži i ne može se uvijek izvoditi na običan način. Ogromni seoski kotarevi, u kojima nije nikada bilo pravilnog liječničkog rada, pružaju naročitu mogućnost i široko polje za stručna ispitivanja i radove. Još uvijek postoje milijuni seljaka, o čijem se zdravlju nitko nije čestito starao. Još je uvijek vrlo mnogo liječnika, koji su svršili najbolje liječničke škole, a koji ne poznaju dovoljno seoska zdravstvena pitanja i seoske prilike, kao ni velike mogućnosti za zdravstveni rad na selima.

*

Liječnik se prije u glavnom bavio liječenjem bolesnih. Najbolji liječnici bavili su se pojedinim bolesnicima i njihove usluge bile su ograničene na razmjerno mali postotak stanovništva. Nejednake privredne prilike bolesnika naravno da su nepovoljno djelovale na odnos između liječnika i bolesnika. Uslijed toga, što je broj liječnika stalno rastao, liječnička nauka u praksi bila je postavljena na sasvim drugu osnovu.

Socijalnu stranu liječničke nauke ne treba zapostavljati. To se osobito odnosi na seoske krajeve u kojima društveni i privredni odnosi utiču na cijeli seoski život. Ta strana liječničke nauke odnosi se na pitanja društvenih bolesti, njihovih uzroka i na socijalnu medicinu. Radnik na unapređenju seoskog zdravlja mora da ima na pameti tu stranu liječničke nauke.

Primjena zaštitnih mjera pokazuje sve jasnije, da liječnik mora da se služi društvenim naukama i da

je njihovo poznavanje neophodno za njegov uspješan rad. To vodi do promjene u liječničkom djelovanju, i to na taj način da liječnik primjenjuje ono, što je naučio, na narod kao cjelinu, i da tako postane liječnik jedne zajednice i s takvim iskustvom i vještinom liječnik nauči kako da osjeti bilo naroda kao cjeline, a ne samo pojedinog bolesnika, da proučava bolesne pojave ne samo u prodavaonicama i radionicama zavoda i bolnica, nego u cijelom društvu i u samom narodu.

Dok se liječnici obično smatraju predstavnicima čisto humanitarnog posla, njihovo djelovanje, kad se promatra sa ovog gledišta, postaje faktorom u privrednom životu. Ruskin je pravo označio kao pravi cilj narodne privrede »proizvođenje što je više moguće većeg broja snažnih, bistrh i sretnih ljudskih stvorova«.

Pitanja javnoga zdravlja ne spadaju isključivo na liječnika, jer je zdravlje naša zajednička briga. Narod mora da bude pripremljen za mjere koje se primjenjuju, kako hi ih razumio i pomogao, da se privedu u život. Zakon, ako je i najbolji, ne može se pravilno provesti i njegovi uspjesi bit će vrlo siromašni, ako ga ne prihvati sam narod. Takvo shvaćanje odgoja kao prethodnog posla u radu za narodno zdravlje pokazuje da liječnik treba da bude narodni učitelj.

Djelovanje liječnika se mijenja: od liječnika koji je liječio pojedinca, razvio se liječnik koji se brine o zdravlju cijeloga društva. Taj razvitak u liječničkom pozivu je samo posljedica napretka u preventivnoj medicini. on je izveo liječnika iz sobe za savjetovanje i preglede u samo društvo da tako pridonese svoj puni udio na unapređenju zdravlja cijeloga svijeta.

Obično se uzima, da je seljak primitivan i konzervativan i da rad za unapređenje njegova zdravlja nailazi na velike poteškoće. Ali do takvoga shvaćanja dolazi se samo uslijed toga, što mi malo znamo o seljakovu životu. Naš odgoj nas obično udaljuje od prosječnog seoskog života, pa i u slučaju osoba koje su seljačkog porijekla. No život seljaka sadrži sve osnove potrebne za svaki oblik napretka. Uopće, ljudi se nijesu mnogo bavili seljakom, jer se on uvijek smatrao stalnim izvorom novoga života i obnavljanja svakoga naroda. No u selima, među seljacima, može se naći duševnog života u obilju, samo ako se traži.

Zar nijesu znamenite narodne pjesme i nošnje najbolje mjerilo jednog naročitog duševnog života? Osjećajući mnoge osobite odlike seljačkog života, genijalni pisci opisali su ih u pojedinim velikim djelima literature. I moje najmilije uspomene odnose se na život među seljacima. U zadnjem razdoblju moga djelovanja najdublji su bili oni utisci koji su nastali u danima, koje sam proveo među kineskim seljacima. Jugoslavenski seljaci pokazali su neobičnu snagu u svojoj borbi za bolji život. Hrvatski seljaci se organiziraju društveno i privredno pripravlajući tako osnovu za bolju budućnost. U njihovim kućama rodili su se pisci, koji sudjeluju u svim granama javnoga života. Svuda po svijetu postoji jak seljački pokret.

Prema tome, bolje poznavanje seljaka i proučavanje prilika u seoskim krajevima potrebno je prije nego što se izradi plan za rad među njima. Seljaci predstavljaju najveći dio stanovništva u većini zemalja a mi znamo malo i učimo još manje o seljačkom životu. Liječnici često raspravljaju o velikom umiranju i pobolijevanju među seljaštvom, ali ta pitanja nijesu proučena onako savjesno kao što bi trebalo.

Primijenjena nauka o zdravlju ima pred sobom široko polje za proučavanje kulturnih, društvenih, privrednih i zdravstvenih prilika u seoskim predjelima. U pojedinim zemljama su u tom pravcu već provedena nekoja ispitivanja, ali su ona osamljena i nepovezana. Liječnik treba da se najprije upozna sa seljačkim životom sa svih gledišta, jer drukčije neće biti u stanju da organizira zaštitu zdravlja, koja bi odgovarala.

Rad na prosvjećivanju u seoskim krajevima je jedno od najtežih pitanja, ali bez njega nije moguće postići napretka u zdravstvenom radu. Taj se posao često smatra kao vrlo jednostavna stvar, ali on zahtijeva veliku vještinu i potpuno poznavanje kraja i naroda. Suviše opširno pučko zdravstveno prosvjećivanje, koje se poduzima bez prave pripreme ili bez ispravnog poznavanja prilika života u zemlji, može katkada da načini više štete nego dobra. Liječnik na selu mora da se bavi zdravstvenim prosvjećivanjem, ako želi da narod s njime surađuje u zdravstvenim pitanjima. Kao što se već prije reklo, cijeli narod mora da sudjeluje u općem radu na zdravstvenom unapređenju, jer samo tako može da dođe do opće zdravstvene svijesti i želje za zdravljem. Potreba opće suradnje mora da se naročito istakne u ovim danima privrednih nevolja; zdravstvenu organizaciju u seoskim krajevima mogu da predlože stručnjaci prema najnovijim iskustvima i znanju, ali praktični rad mora da pomaže sam narod, a ustanove za zdravstvenu zaštitu moraju da se osnuju uz njegovu pomoć. Nije ništa lakše nego surađivati sa seljacima: oni pokazuju osobito shvaćanje i razumijevanje, odlučnost i snagu.

Ako je seljak u svojoj borbi za opstanak mogao da privede kulturi ogromne površine zemlje, i da iz njih radom svojih ruku dobije proizvode, od kojih žive i cvjetaju veliki gradovi, zašto on ne bi mogao

da gradi zdenice, vodovode, bolje kuće i zdravstvene ustanove? Moje dugogodišnje iskustvo me je naučilo, da nije teško pridobiti seljaka za suradnju i ja sam više nego uvjeren, da je seljak najbolji suradnik u zdravstvenim pitanjima.

Najbolji način zdravstvenog prosvjeđivanja u seoskim krajevima sastoji se u samom radu na zdravstvenom unapređenju, od kojeg seljak ima izravnu korist. Takav se način primjenjuje u Jugoslaviji. Škola narodnog zdravlja i higijenski zavodi su središta zdravstvenog rada na selu. Oni savjetuju seljaka u pitanjima zdravstvene tehnike, izvode poslove uz njihovu pomoć, izgrađuju zdenice, latrine i đubrišta, kao i popravljaju kuća. Ove ustanove često daju materijal za gradnje ili jeftine zajmove, dok seljaci daju besplatan rad. Ovakav rad prirodno pobuđuje zanimanje među seljacima. On pokreće među seoskim stanovništvom želju za boljim zdravljem. U naročitim razredima za vrijeme zime seljaci uče predmete iz opće prosvjete, a naročito one iz poljoprivrede, veterinarstva, stočarstva i zdravlja. Seljanke posjećuju posebne tečajeve iz domaćinstva, na kojima uče i o pitanjima zdravlja. Na ovakav način postižu se bolji uspjesi nego li samim predavanjima i izložbama.

Ishrana u seoskim predjelima nije dovoljno proučena, tako da na tom području ima još mnogo toga da se ispita. Neki, misleći na hranu koju seljaštvo proizvodi, krivo zaključuju da seosko stanovništvo ima barem dosta da jede; no nije pretjerano kad se kaže, da u mnogim krajevima seljaštvo gladuje, a da u još više krajeva njegova hrana ne odgovara. Liječnik na selu treba da posveti toj grani liječničke nauke veliku brigu, jer može mnogo dobroga da učini.

Kako je već prije rečeno, rad na unapređenju narodnog zdravlja ne može se osamljeno izvoditi, nego mora da bude jedan dio općega posla za preobražaj sela. Čisto liječnički rad ne može unaprijediti narodno zdravlje, kad rješenje zdravstvenih pitanja ovisi o prosvjetnim, privrednim i društvenim faktorima, koji utiču na postanak mnogih bolesti. U seoskim krajevima može se očekivati, da će rad liječnika biti samo onda uspješan, ako je povezan sa radom učitelja, poljoprivrednog stručnjaka, veterinara i tehničara.

Sprečavanje i suzbijanje bolesti među životinjama naročito je od velike važnosti. Bolesti među životinjama u seoskim krajevima vrlo se često pojavljuju, a gubitci uslijed njih često vrlo nepovoljno djeluju na seosku privredu, stvarajući nove nevolje i siromaštvo. Zajednički rad liječnika i veterinara u selu vrlo je dobro došao seljacima. Oni se više zanimaju zdravstvenim radom, kad od njega imaju i privredne koristi. U jednom udaljenom kraju Kine, u kojem stočarstvo predstavlja vrlo važan faktor u seoskom životu, nedavno organizirana zdravstvena služba spojena je sa službom za unapređenje zdravlja domaćih životinja. Poljoprivredni stručnjaci mogu da uvedu bolje načine za obrađivanje zemlje i da podignu iznos žetve, a time popravne prilike života. Tehničari mogu da povećaju površinu zemlje sposobne za obrađivanje. Nekoliko podataka, koji se odnose na Jugoslaviju, jasno pokazuju, koliko bi takav rad mogao da unaprijedi prilike seljačkog života. U toj zemlji gotovo četvrtina stanovništva živi u krajevima, koji su neplodni i ne mogu da proizvode dovoljno hrane. Računa se, da od prilike polovica stanovništva mora da kupi $\frac{3}{4}$ žita potrebnog za kruh.

Siromaštvo u tim krajevima često sprečava narod da kupi potrebnu hranu. Međutim, površina zemlje koja se ne obrađuje i ne zaštićuje kako treba, a koja bi se mogla učiniti sposobnom za obrađivanje dovoljno je velika da osigura stanovništvu hranu i da popravi nepovoljne prilike života i zdravlja naroda.

Glavnu stručnu pomoć liječniku na selu treba da pruži sestra pomoćnica, ali ona će biti od prave pomoći samo onda ako radi po istim načelima. Ona mora da pomaže i poučava seosko stanovništvo. Treba naglasiti, da je potrebno sestru pomoćnicu spremiti na pravi način ako želimo da njezin rad bude uspješan i kako treba. Suviše specijalističko spremanje u pojedinim granama zdravstvenog rada ne bi odgovaralo seoskim prilikama niti bi bilo ekonomsko.

*

Zadaće, koje sam opisao, prirodno zahtijevaju da liječnički stalež drukčije gleda na svoje zadaće; duh vremena, i sve veće zdravstvene potrebe seoskog stanovništva sile nas da promijenimo svoje mišljenje i način rada.

Ima više razloga zbog kojih su u seoskim krajevima liječnici, liječnička pomoć i rad na sprečavanju bolesti tako rđavo raspoređeni. Naravno, privredni su faktori najvažniji. Tako dugo, dok zdravstveni radnik ne može da živi od pravog posla na unapređenju seoskog zdravlja, dotle ne će biti dovoljno liječnika u seoskim predjelima. I odgojni faktori igraju važnu ulogu. Sela se uopće smatraju da nijesu pogodna mjesta za liječničko djelovanje. Uspješni zdravstveni rad na selu zahtijeva izvjesne promjene u liječničkom odgoju, osobito u pogledu socijalne strane liječničke nauke. Ne treba zaboraviti i druge važne faktore. Društvene i privredne prilike seoskog stanovništva u glavnom su takve, da one zahtijevaju temeljne promjene. Odavno smo došli do zaključka da su privreda i zdravlje ovisni jedno o drugom, a to naročito vrijedi za seoske krajeve. Uspješan zdravstveni rad može se

postignuti samo onda, ako je povezan sa drugim poslovima za unapređenje seoskog života. To opet ovisi o suradnji seljačkog naroda i njegovom slobodnom sudjelovanju u javnom životu. Prema tome radnik na unapređenju seoskog zdravlja mora da promiče društveni, politički i privredni mir. Ti su faktori osnovni uslovi za uspješan zdravstveni rad na selu.

Štampar je vodio i tehničku diskusiju o problemima zdravstva na selu, koja je – također na njegov prijedlog – bila glavna radna tema na Svjetskoj zdravstvenoj skupštini u Ženevi u martu 1954. Za tu diskusiju priredio je referat «Podloga zdravlja sela», u kojem je opisao uzroke siromaštva seoskog stanovništva u većini zemalja i istaknuo specifičnosti zadataka zdravstvene službe na selu. Referat je bio bitna podloga za zaključke koji su doneseni na toj skupštini, pa je to upravo dobar primjer kako je Štampar imao jak utjecaj na rad Svjetske zdravstvene organizacije. (49 Životni put Andrije Štampara, borca za unapređenje narodnog zdravlja. M.D. Grmek)